

MAROSI LAJOS

A *Csontbrigád* orosz fordításának tiszteletteljes* kritikája

Thuróczy Gergely irodalmi muzeológus (PIM) vetette fel nekem, hogy Rejtő Jenőnek több regényét lefordították oroszra, de nem valami jól. Meg kellene győződni róla, hogy a fordítók a magyar szövegből dolgoztak-e, vagy közvetítő nyelvből. Tőle kaptam meg az egy kötetben kiadott két P. Howard-regényt (a *Csontbrigád* mellett az *Előretolt helyőrséget*), hogy alaposan elolvassam. Fordította Je. V. Jegorov, kiadta az Ertrans, Minszk, 1993. (100 000 példányban, negyedszázada.)¹ Magyar forrásként a Magvető Kiadó Albatrosz könyvek sorozatában Budapesten, 1967-ben publikált 4. kiadást használtam.² (A *Csontbrigád* első magyar kiadását később láttam a Petőfi Irodalmi Múzeumban: az az általam használnál kissé bővebb.)

A regény címe oroszul *Fej vagy írás* (Орел или решка) lett. Igaz, hogy a pénzfel-dobás fontos momentum a történetben, de ezer másik történetben előfordul, abból száz másikban fontos is. *Csontbrigád* csak egy volt, különösen a 20. század '30-as éveiben. Lehet, hogy az orosz fordítás kiadásakor azt vette figyelembe a fordító vagy a szerkesztő, hogy a *Halálbrigád* (Бригада смерти) szó már foglalt a történelemben? Ezért is kellett volna ragaszkodni a *Csontbrigád*hoz.³

A lefordított kétharmad elemzése

A regényt ötven éve olvastam először, s azóta is volt a kezemben, de az eredetinek az orosz szöveggel való összevetése nagy élményt jelentett. Mintha az apró fordítói egyszerűsítések ligetein keresztül haladtam volna befelé a hibák és félreértések sűrűjébe. Hanem ezt a dzsungelt hatalmas puszta helyek tarkították! Nem kies tisztások, hanem tarra vágott erdőrészek: mindaz, amit a fordító kihagyott a regényből. Aztán megint fák között haladtam, de némelyik a koronáján állt, és a gyökerei az ég felé meredtek, más remek törzsek mögött meg leiterjakabok rejtőztek. A fordítási rendellenességek százfélék lehetnek – versfordítóként megrökönyödve látom, hogy a prózában is –, de csoportosítást találtam ki a számukra, hogy itt be tudjam őket mutatni. Mivel magyar nyelvű olvasókhhoz szólok, az orosz szövegeket a tőlem telhető

* Nem indolens, nem inferiorus.

¹ Jenő РЕЙТŐ, *Orjol ili reska*, ford. Je. V. JEGOROV, Minszk, Ertrans, 1993.

² РЕЙТŐ Jenő, *Csontbrigád*, Bp., Magvető, 1967. (A regényből vett idézetek oldalszámait ebből a kiadásból, a citátumok után, zárójelben közlöm. – M. L.)

³ Костяная бригада (?) A jó kifejezést találja meg az orosz anyanyelvű fordító!

legnagyobb pontossággal visszafordítom magyarra. A magyarul 340, fordításban 186 oldalas könyv orosz verziójában 241 téves mondatot vagy bekezdést találtam. (Ezek említésekor zárójelben a magyar oldalszámot adom meg.)

1, Egyes földrajzi nevek félreértése

Súlyos borokról szólván Je. V. Jegorov Ibéria helyett *Itériát* ír (5.), ami női név is lehet, de semmiképpen nem félsziget; a velencei Lidót Jegorov összetéveszti a spanyolországi *Lidón* faluval. (36.) Báró Naftalin így mutatkozik be: „Madam Alfréd néven ismert szabásza vagyok a Világnak!” (177.). Oroszul ezt kapjuk: „Madam Alfréd meghatározása szerint én vagyok Mirnában a legelfogadottabb szabász.” Amikor Anton Ligert ezredírnok áthelyezését kéri századához Meknesbe (257.), az Jegorovnál már így szerepel: *Mexikóba*. (Meknes fontos marokkói város.) Amikor Berlac tiszthelyettes ezt mondja: „A Szudán déli tartományában tanyázó hatalmas bagara törzs fellázadt...” (295.), az orosz változat így szól: „Szudlár déli részén fellázadt a helyi lakosok nagy törzse.”

2, A beszélő nevek problémája

Dugó első említésekor (74.) még nem tudjuk, milyen fontos szerepe lesz a dráma csúcspontján. Ettől függetlenül: ez beszélő név, amely a fiatalember fejformájára utal. Jegorov nem keresett neki megfelelő orosz nevet, meghagyta *Dugónak*. A Csontbrigád vezetőjét, Volpit azért hívják Dorongnak, mert mindig nála van egy vastag bot, hatalmának jelképe. (167.) Az orosz fordításban nincs utalás e név jelentésére: Dorong (Волни Доронг)⁴ és kész... A Pokoltetón a beszélő nevekkel az is probléma, hogy Jegorov kis kezdőbetűkkel írja ezeket, mintha csak állandó jelzők volnának, pedig hangsúlyozottan személynevek.

3, A kérdő és kijelentő/felkiáltó mondatok cseréje

„A kapitány hökkenten felfigyel! A másik szobából hegedűszó hangzik fel! A halott Screbin hegedül!” (28.) Oroszul ez lett: „A halott Screbin kezdett játszani?” Rejtő nem kérdőjelet tett ide. Azért Rejtő. Jegorov meg segíteni akar az olvasónak. Egy másik helyen Sirone kapitányt elfutja a méreg: „– Nem az első rendőri megbízás, amellyel sikertelenül kísérletezem. Sajnálatos, hogy csak katona vagyok?!” (132.) Oroszul az utóbbi mondatból ez lett: „Sajnos, csak katona vagyok!” Amikor Ligert késve szól a kapitány rosszulletéről, az ezredorvos ráripakodik: „– Hülye maga?! – Azt az ezredorvos úrnak köll tudni” – hangzik a válasz. (151.) Oroszul: „Ezt tudnia kell az ezredorvos úrnak?” Az ember úgy érzi, hogy Jegorov nem értette meg a szituációt. Vagy itt egy másik helyzet, Fécampot a csontemberek munkába állítják: „– Vegyél kalapácsot – szól Volpi, A Dorong. ... – Veszek, de nem azért, mert te mondod.” (171.) Oroszból visszafordítva: „– Veszek, de miért mondod ezt nekem.” A mondathangsúlytól

⁴ Vajon hogy lett a Volpi „p” betűjéből az orosz fordításban „n”?

függően így is értelmezhető a fordítás: – *Veszek, de miért te mondd ezt nekem.* („Я беру, но почему ты это говоришь мне.”) Jegorov kérdőjel nélkül is kérdést írt kijelentés helyett. A regény végkifejletében Fécamp hőstettet hajt végre: „– Halló! – kiáltja a 63-as. – Azonnal értesítsék a pelotont. Hátba támadják őket!” (305.) Az orosz változatnak ez az értelme: „– Halló! – kiáltotta a 63-as – azonnal értesítsék a századparancsnokságot. Önöket hátba támadják?”

4, *Orvosi témák megtisztítása a laikus értelmezéstől és titokzatosságtól*

Térjünk vissza az előző bekezdésben idézett mondathoz, és olvassuk tovább a dialógust! „– Azt az ezredorvos úrnak köll tudni. Különben sem parancsolta a Sirone kapitány úr, hogy jelentsem. – Marha! – Az talán nem. Csak roppant iszákos. Főként alkoholba. A nagybátyám is krónikusan idült volt.” (151.) Oroszról visszafordítva: „– Marha! – Nem egészen. Alkoholista. A nagybátyám is krónikus alkoholista volt.” Már jóval korábban, a kapitány bemutatásánál is volt mit rendbe tennie a fordítónak. „Sirone jól tudja, hogy ott valami kezdődik. Általában a máj felől indul el a vég itt, az Egyenlítőnél. A halál csenget ilyen enyhe, elszórtan jelentkező túsúrásokkal a szervezet ajtaján.” (17.) Oroszból visszafordítva: „...ezek a májcirózis első tünetei.” Ligert és Tiguer szerettek beszélgetni egymással. De nem tudtak. Íme egy alkalom, amikor a hibás öngyújtót (amelynek hiányzik egy kereke) az örvezető egészségi állapotához hasonlítják: „De az elméje nem normális neki.” (116.) Visszafordítva: „Viszont bizonyos fokig elmarad a szellemi fejlődésben.” (A fordító dolgát megnehezítette, hogy az örvezető hímnemű, az öngyújtó viszont az oroszban nőnemű főnév.)

5, *A jelen idő, múlt idő eltérései*

Rejtő a történetmesélés közben váltogatja a jelen és a múlt időt. Nem tudom, miért teszi, de annyira szokása, hogy már stílusjegyének mondható. A fordító ezt a stílust nem vállalja föl, hanem következetesen múlt időben fogalmaz, ami talán meg is könnyíti az értelmezést. Viszont egyszer előfordul, hogy Jegorov múlt idő helyett jelen időt használ: „– Te! – súgta egész közlőről az ezredorvos. – Azt mondtam neked, hogyha Berlacot baj éri, felköttem.” (270.) Az orosz változatban ez áll: „– Azt mondom neked, ha Berlac bajba kerül, felköttem.” Késő lenne most fenyegetnie, mikor a baj már bekövetkezett, Berlacnak téglá esett a fejére.

6, *Anomáliák a tegezés és magázás körül*

A dialógusokban Jegorov gyakran tegező formát alkalmaz ott, ahol eredetileg magázás lenne, és megfordítva. Például Libourne az orosz verzióban hol tegezi, hol magázza a kapitányt (33.), pedig Rejtőnél ők mindig tegeződnek. Hasonló furcsaság előfordul Rouen szóhasználatában is, aki Fécampot előbb tegezi, majd magázza. (176.) Az orvos közvetlen egymás utáni orosz mondatokban képes másképp szólni Ligerthez, például a már idézett párbeszédben: „– Miért nem mondtad előbb, hogy Sirone ilyen állapotban van?.. Hülye maga?!” (15.) Sirone kapitány és Minkiew doktor

kapcsolatában különösen zavaró a megszólítások bizonytalansága és váltakozása, hisz a két kulcsfontosságú karakter stabilan jó kapcsolatban van, megértik egymást. A rendre előkerülő probléma oka, hogy Jegorov nem tudta elképzelni különböző rangú személyek tegeződését. Mint ahogy nem tudta elképzelni azt sem, hogy jegyesek magázódjanak: ezért Colette és Sirone a fordításban tegeződnek. (236.) Van a regényben egy dialógus, amelyben a beszélők Rejtőnél is keverik a tegezést és a magázást, amire előéletük és titokzatos kapcsolatuk adhat okot. Ez nem könnyíti meg a fordító dolgát. Nehezítő tényező a számára, hogy magyarul a maga névmás jelenthet egyes szám második személyű megszólítást, vagy egyes szám harmadik személyre mutatót. Oroszul ezek más alakú szavak.⁵ Emiatt Jegorov nem tudta megoldani a következő dialógus problémáját. Vigoin főhadnagy, az új parancsnokhelyettes és Sirone kapitány beszélgetnek:

- Hallottam, hogy van itt egy érdekes fogoly, aki hegedül.
- Úgy... – páráktól fényes, sárga, puffedt arca kutatóan nézett a tisztre. Szóval tudja. – ... És mit tartasz... a katonai becsület szempontjából az esetről? (91.)

Oroszból visszafordítva:

- Hallottam, hogy van itt nálatok⁶ egy érdekes fogoly, aki hegedül.
- Szóval ön is tudja. No és mit mond arra, a katonai becsület szempontjából, hogy én ... egy árulóval koccintottam?

A „szóval tudja” a kapitány gondolata Vigoinról egyes szám harmadik személyben. A félreértés odáig vezet, hogy az alárendelt a feljebbvalóját tegezi, az meg őt néha magázza, ami idegen Jegorov felfogásától is.

7, Általános kijelentések érvényének szűkítése konkrét helyzetre vagy személyre

Nem feltűnő pontatlanság ez, lehet, hogy csak többszöri olvasáskor értékeli valaki egy-egy szereplő vagy a narrátor megfigyelőképességét, de a műfordításnak tartalmaznia kell az eredeti szöveg rejtett értékeit is, amelyekből minden újraolvasáskor átszivároghat egy adag az olvasóba. Rejtő bizonyos mondatai jobbakká válnak, ha csak egyetlen konkrétumra pazaroljuk őket.

Vegyük ezt az esetet: miután a parancsnok együtt italozott az új fogollyal, Fécampal, mert annak hegedűjátéka nosztalgiát keltett benne boldog itáliai éveit iránt, megkérdezte az őrpapancsnokot: „– Kicsoda ez az alak? – A hatvanhármas. Mást itt nem tudnak az emberekről.” (39.) Oroszból visszafordítva: „– Kicsoda ez az

⁵ Maga (mint ön) = вы; ő maga (férfitra mutatva) = сам.

⁶ „у вас” – Jelenthetné azt is, hogy Önöknél, de az adott esetben azt jelenti, hogy nálatok, mert két mondatnál korábban a főhadnagy tegezte a kapitányt.

alak? – A 63-as. Semmi többet nem tudok erről az emberről.” Valójában ez a büntetőszázad önjellemzése. Olyan szervezet, ahol általában nem tudnak többet a foglyokról, mint a számukat. Nem kell ezt az őrparancsnokra és Fécampra leszűkíteni. Egy másik esetben Fécamp és az altisztek között folyt a harc. Vérszomjasan figyelték a fiút: ha gyengül, lesújtanak rá. Az egyik altisztre rálőtt valaki, de ez Fécampot nem töltötte el reménnyel vagy elégtétellel. A mellette robotoló bajtársának súgta: „– Amíg pokol van, addig megfelelő ördögöt is találnak.” (108.) Oroszból visszafordítva: „– Ebben a pokolban mindig akad valamilyen gazember.” Miért csak ebben? Amit Fécamp által Rejtő mond, az nem csak Bahr El Szudánra vonatkozik!

Az alábbi jelenet oroszra átültetésében más probléma is van, de egyelőre figyeljünk az általános érvényű állítás leszűkítésére! „Mindenkinek, aki azt remélte, hogy majdnála oldódik meg a fogoly nyelve, és így megszabadul e pokolból, menten ördöggé vált, ha a 63-ast eléje hozták.” (146.) Amit Rejtő az erőd tiszthelyetteseiről állít, azt Jegorov egyetlen személyre, Magiron őrmesterre vonatkoztatja: „Mint ki a pokolból szabadult, ő valóságos ördöggé változott, mikor a 63-as fogoly a szeme elé került.” Ezenkívül Jegorov teljesen félreértette a pokolból való kiszabadulást, ami súlyosabb hiba, mint amely alapján ebbe a csoportba soroltam. (Ez is mutatja, hogy a tévedések egy része több csoportba besorolható.) Fécamp a Pokoltetőn ráismer hajdani életének egyik szereplőjére. „Dugó! Hiszen ez... ott volt a Fej vagy írás-játéknál, amikor Carew nyert... – Igen... – sípolja a másik... – Most nem... lehet beszélni...” (146.) Oroszból visszafordítva: „– Most erről nem lehet beszélni...” A mutató névmás félrevisz: Dugónak nem egy konkrét téma ellen van kifogása, hanem ő már tapasztalta, hogy a 60 fokos hőségben általában nem lehet beszélni. Semmiről.

A szerző leírja, hogy a Csontbrigád halottait egy üregben rejtik el. Ott laknak a legrégebbi rabok, akiknek kiemelt szerepe van, egy ajtót őriznek, „Amely Nem Nyílik Sehová”. „A foglyok elvégzik a halott munkáját, de elfogyasztják az élelmiszer- és vízadagját.” (180.) Oroszból visszafordítva ezzel szembesülünk: „Ezek a foglyok elvégzik a holtak munkáját, de elfogyasztják élelmiszer- és vízadagjukat.” Úgy tűnik, mintha ezt a gyakorlatot csak az üregben lakó legrégebbi foglyok folytatnák. Pedig nem így van, az egész Csontbrigád így tesz.

8, A jellegzetes rejtői szóhasználat és kép felcserélése szürke köznappal

A bor Rejtőnél „vérszmaragdszínű, súlyos” (5.), Jegorovnál *smaragd*. A „polgári ruhás egyén” (6.) Jegorovnál *polgári ruhás ember*. A rejtői „takarítónő, aki ha nem járt női ruhában, akkor főfelügyelő volt”, a fordítónál *női ruhába öltözött takarítónő*. A pálinkáról filozofikus mondanivalója van a kapitánynak (20.), amelynek fordítása töredetzetre és jellegtelenre sikerült. Talán éppen ezért hiányoznak később az ilyen bonyolult és a cselekményt előre nem lendítő körmondatok az orosz verzióból. Itt szürkítés, egyszerűsítés az utolsó mondat fordításában jelentkezik: „Ilyen egy közönyös, cseppfolyós Tolsztoj ez a pálinka.” – írja Rejtő. Oroszból visszafordítva: „A vodka részvétlen és közönyös a világ iránt. Így tartotta Tolsztoj.”

Rejtő Sirone kapitányról írja: „Az arca egy haldokló, bohém árkádiai isten titokzatosan vidám, bölcsen gúnyos kifejezésébe ernyedte.” (16.) Jegorov szerint a kapitány „arcára gúnyos mosoly fagyott.”

A kapitány meglepődik alárendeltje, Berlac könyvein: Dzsingisz kán, Nagy Sándor, Napóleon életrajza, hadvezérek története. „No lám! – gondolja. – Ki hinné erről a szófukar tiszthelyettesről, hogy ilyesmikkel rontja az egészségét.” (27.) Jegorov ennyivel intézi el: „Ki hinné, hogy erre képes.”

Aki Rejtőnél „átödögött az irodába” (31.), az Jegorovnál egyszerűen *átment*, aki „kiszédelgett a folyosóra” (300.), az a fordításban *kiment*, akit „bőrig motoztak” (72.), azt *gondosan ellenőrizték*, ami a regényíró szerint „rémtett” (73.), az a fordító szerint *váratlan esemény*. Aki Rejtő szerint olyan, mint a „letaglózott barom” (112.), az Jegorov szerint olyan, mint egy *zsák*, aki az eredetiben „kushadt” (122.), az a fordításban *feküdt*. Sirone kapitány az újonnan érkezett helyettesét tájékoztatja a Csontbrigádnál esténként felderengő vörösségről. Rejtő szerint így: „Ez titok.... A legnyomorultabb rabnak is lehet titka. Szívesen elkoboznám tőlük... De nem megy.” (87.) Jegorov interpretációjában: „A legnyomorultabb rabnak is megvan a maga titka. Szívesen megtudnám tőlük... De nem megy.”

A kapitány Rejtő szerint így fenyegeti Fécampot: „Én olyan jószívű vagyok, hogyha nem gorombáskodnék, akkor sírnom kellene... segíteni mindenkin... És nem lehet... Hát ezt csak úgy bírhatja az ember, ha goromba. De most az egyszer rossz leszek... Önző. Téged nagyon megkínóztatlak.” (120.) A fordítás nyomán ezt kapjuk: „Én jó ember vagyok és mindenkin segítenék, de nem tudok, és az adott esetben könyörtelen leszek, önző. Téged meg a legkegyetlenebb kínzásnak vetlek alá.” Az ezredorvos Rejtő szerint „felült az asztalra, és rövid lábaival harangozott”. (152.) Oroszból visszafordítva *odaült az asztalhoz*. Pedig a magyar–oroszlagnyszótárban szerepel a harangozni igének ez a jelentése is: болтать ногами.

Báró Naftalin a regény egyik legeredetibb karaktere, ezért az ő szavait különösen szerencsétlen dolog egyszerűsíteni, ez mégis megtörtént: „...elővett a zsebéből egy darab ebédre maradt húst. – Ez az én ötórás mócsingom...” (177.) „– Ez az én uzsonnám” – hangzik oroszról visszafordítva. A regény magyar szövegében a főhősök konfliktusának megoldását készíti elő a kapitány alábbi három mondata: „– Hát én azért mégis válaszolok. Figyelj, te, te kém... te... te... te prófétaéletű gyilkos, te álhazug. Ezt hallgasd meg...” (311.) Amit az orosz olvasó kapott, visszafordítottam magyarra: „– Én magam válaszolok: kém, gyilkos és hazug.” Ez a rossz rövidítés nehezíti a megértést és nélkülözi a drámai erőt. Az eredetiben benne van Rejtő módszere és stílusa, oroszul mindez hiányzik.

9, Személyek vagy dolgok összecserélése

Huszonegy ilyen esetet jegyeztem fel a *Csontbrigád* fordításában, közülük egy tucatnyit mutatok be.

A regény legelején Jegorov összetévesztette, ki a kémszervezet tagja: Fécamp vagy Hausier vicomte, akinek őt meg kell szöktetnie a halálos ítélet végrehajtása elől. (6.)

A kapitány nemcsak engedélyt adott altisztjének a dohányzásra (20.), de szórakoztató tüzet is, amitől a beosztott zavarba jött, felugrott, összevissza szipákolt. Jegorov összekeverte, a két katona közül kinek a keze reszketett úgy, hogy nem gyulladt meg a cigaretta.

Rejtő azzal is jellemzi a 63-as foglyot, hogy nemcsak hegedűjátéka és frappánsválaszai különböztetik meg a többi rabtól, hanem rendezett öltözéke is. (31.) Jegorov azonban összetévesztette, kinek a zubbonya volt nyakig begombolva: a fogolyé, vagy a kapitányé.

Fécamp – akaratlanul – kihozta a sodrából a táborparancsnokot azzal, hogy itáliai boldogságáról beszélt neki, amúgy a parancsnok unszolására. A tiszt „odatántorgott az íróasztal elé, és szájához emelte a pálinkásüveget.” (36.) Jegorov így értette: Sirone „aztán odahúzta őt az íróasztalhoz, és a képéhez tolta a pálinkásüveget.” A folytatásban is cserebere van: A kapitány „utálkozó grimasszal visszajejtette, és lassan szét húzogatta az ingét egy marcangoló mozdulattal, amilyen megmérgezetten halódó embereknél is lehetséges, ha kínjukban a testüket szeretnék feltépni pusztá kézzel”. Visszafordítva ezt olvashatjuk: „Eleresztette őt utálkozó grimasszal, mintha pusztá kézzel darabokra akarná szaggatni.” Ezt az elképesztő tévedéssorozatot valószínűleg az okozta, hogy a magyarban Jegorov nem találta a birtokos jelzőket, amelyek eligazították volna arról, hogy a kapitány a saját szájához emelte a pálinkásüveget, majd a saját ingét húzta szét, és a saját⁷ testét lett volna képes szétszaggatni.

A 106–108. oldalról már idéztem, most azonban nézzük a személyek összecsérése szempontjából! „Fécamp és az altisztek között folyt a küzdelem. Vérszomjasan figyelték. Ha gyengül: lesújtanak rá.” A fordító így értette: „A verseny kedvelői figyelték az eseményeket.” Pedig nem a körülöttük lévő szurkolók bámultak, hanem az altisztek figyelték Fécampot. Rejtő Bárány Naftalinról ezt írja: „Sűrűn használta azt a szót, hogy 'persze, persze', de ritkán tudta, hogy miről beszél.” (172.) Oroszból visszafordítva: „Beszélgetés közben gyakran használta a 'persze' szót, bár ritkán lehetett megérteni, miről beszél.” Az eredetiben nem mások nem tudták, miről beszél, hanem ő maga nem tudta!

A következő esetben a személycsere teljesen érthetlenné teszi a helyzetet. „– Maga... – lihegte Fécamp – elveszítette a pénzét... a kelengyén... mert a táskában... volt a pénz, amiből fizették... volna?” (178.) Jegorov így értette: „– Maga... – lihegte Fécamp – elveszítette a pénzét... a hozományt, mert a táskában... volt a pénz, amiből én fizettem volna?” Hogyan lehet ebben az egyszerű szituációban a mondat alanyát eltéveszteni? Jegorov talán azért nézte el a dolgot, mert a magyar igékhez ritkán tesszük ki a személyes névmásokat. Ha Rejtő kiírta volna, hogy 'ők' vagy 'valakik', akkor az 'én' szóba se jöhetett volna.

⁷ saját = свой, своя, своё

Dugó ezt mondja Fécampnak: nem sokkal a letartóztatása után Carew levelet olvasott fel Szaidzsának, amelyben „te azt írtad, feleséged van. Ő feledjen el.” (187.) A levél az áruló barát, rivális szerető koholmánya, így semmiképp sem jön össze azzal a névmással, amit a magyarra való visszafordításban találunk: „... te közölted, hogy feleséged van, ezért kérted, hogy felejtse el őt.”⁸

A következő szituációban három név szerepel, de csak egyikük aktív: Fécamp. „Báró Naftalin ernyőjét újból a beteg fölé tűzte. És ő is elaludt.” (200.) Jegorov a másik kettőt tette cselekvővé: „A Báró ismét a beteg elé állította ernyőjét. És az elaludt.” Rejtő azzal könnyítette volna meg a fordító dolgát, ha ezt írta volna: Báró Naftalin ernyőjét Fécamp újból a beteg fölé tűzte. És ő maga is elaludt. Ez a nyelvi pontosság önálló mondatok esetén indokolt is lenne, de egy regényben a szövegkörnyezet feleslegessé teszi az alany mondatonkénti megnevezését.

Valaki négykézláb megindul az alvók között. Aztán feláll, átlépked az alvókon.

Rouen...

Alig van jártányi ereje... Most leül lihegve és kezét a mellére szorítja.

Hová megy?

Utánaoson, óvatosan, hason csúszva.

Rouen egész a szikla peremére áll. Itt elővesz egy papírt, lehasal... Valami lobban....

Jeladás! (206.)

Mindez oroszról visszafordítva így néz ki:

Rouen? Aligha van erre ereje. Most leült lihegve és kezét a mellére szorította.

Hová megy?

Rouen hason kezdett csúszni, megállt valahol a szikla peremén, előhúzott egy papírt, és újra hasra feküdt... A papír nagy lángot vetett a völgy irányába. Ez jeladás volt.

Jegorov itt három dolgot nem vett észre. Először ezt: Fécampnak nincs kétsége, hogy Rouent látja maga előtt. Másodszor azt, hogy az 'alig' nem azonos azzal, hogy 'aligha'. Harmadszor azt, hogy Rejtőnél két személyről van szó: az egyik megy valahová, a másik pedig utána oson.

Amikor Fécamp megtudja, hogy életét tudatosan tette tönkre a barátjának hitt Carew egy selejtes érdmével, így szól: „– Most menj, Dugó! És jó lesz neked, ha elfelejtem, hogy te vagy A Kürtös, Aki A Pénzt Adta.” (230.) A visszafordítás eredménye: „– Most menj, Dugó! És jó lesz, ha elfelejtetted, hogy te vagy a Kürtös, aki az érmet adta annak a semmirekellőnek.”

⁸ ero – azaz őt, hímnemben

Ha az orvos és a parancsnok egy helyiségben tartózkodnak, Jegorov rendszeresen összetéveszti őket. Az alábbi jelenetben is: „– Szabadságotatni kell magadat – mondta Minkiew, akit csillapítóért sűrűn felkeresett.” (233.) Figyeljük a magyarra visszafordítást: „Mielőbb szabadságotatnia kell magát – mondta Minkiew, aki gyakran felkereste őt.” Csakhogy nem az orvos kereste fel gyakran a kapitányt, hanem fordítva! Rejtő eredeti szövegében ezt olvassuk: „Minkiew doktor remegve állt piszkos pongyolájában, szalmapapucsával. Lázrohama volt éppen...” (251.) A fordítás ismét mást mond: „Minkiew doktor ijedten állt piszkos köpenyében, szalmapapucsban. A kapitánynak lázrohama volt éppen.” Az orvos nagyon feszült helyzetben állt a kapitány előtt, de ketjük közül nem az utóbbinak volt lázrohama.

Egy háromszereplős szituáció ismét problémát tudott okozni: „Fécamptra nézett [mármint Sirone]. A leány is. Egyszerre néztek rá ketten. Vészkiáltás volt a tekintükben: [...]” (244.) Jegorov így értette: „A lány és Fécamp egymásra néztek. Egyikük tekintetében segélykiáltás volt.” Ez a két mondat összeegyeztethetetlen a vészkiáltással, amit pedig Rejtő meg is adott: „Ember! Hát nem látod?! Hát segíts az istenért... rimánkodva kérünk!... Mondd meg, hol a táska!” A fordító úgy enyhítette az ellentmondást, hogy nála a segélykiáltás szövegében *rimánkodva kérlek* szerepel. Amikor a 63-as fogoly szemére vetette a parancsnoknak, hogy nem számol a holtak becsületével, Sirone egy ragadozó lihegésével ordított rá: „– Takarodj!... Takarodj, mert... – kifulladt.” (260.) Oroszból visszafordítva ezt kapjuk: „Takarodjon innen!.. Takarodjon, mert... – beledöglik.”

Az utolsó példában Jegorov két mondatot vont össze, amelyek alanya az eredetiben különböző, és a napnál is világosabb, hogy más személy. „Libourne főhadnagy fejlődéssel lefordult a bástyáról. A kapitány vállát érte találat, de a golyó súrolta a tüdejét is.” (333.) Helyette ezt olvashatjuk: „Libourne főhadnagy fejlődéssel lefordult a bástyáról. A golyó átütötte a vállát, és súrolta a tüdőt is.” (Egy oldallal később kiderül a fordításból, hogy a kapitány eszméletlenül fekszik, nagyon gyenge, de hogy ennek oka tüdőszérülés, az oroszul olvasók nem tudják meg.)

10, Gondolatok földre rántása filozofikus magasságokból

Ez a jelenség nem gyakori a *Csontbrigád* orosz verziójában, mert a körmondatok egy részét Jegorov le sem fordította. Azok közül pedig, amelyekre rábukkantam, némelyiket a leiterjakabnak nevezett kiemelt tévedések közé soroltam.

A Bahr El Szudán-i büntetőszázad erődjét bemutatva Rejtő ezt mondja: „A tisztek lélektelenül rágódnak letört egzisztenciájuk képzelt lehetőségein, és közömbösek mindennel szemben.” (14.) Jegorov fordításából újramagyarítva alig lehet ráismerni az eredetire: „A tisztek egykedvűen tartották fenn gondtalan létezésüket, közömbösek voltak mindenki és minden iránt.”

Magiron katonásdit játszik a hatalmába adott nyomorultakkal. Az eredeti szöveg így hangzik: „Csapatszolgálatra éhes, félreállított altiszti ambícióit kegyetlenül kiéli a lézengő roncsok kimondhatatlan alárendeltségén. Itt nem szabályozza előírás a szigor

határát, itt részvétre és humanizmusra jogosult igényüket eljátszották a rabok, és senki sem ellenőrzi a bánásmódot.” (94.) Vajon a fordítást ellenőrizte-e valaki? Mert ez lett belőle: „A csapatszolgálat iránt nem közömbös, az alárendeltekkel szembeni bánásmódját senki soha nem ellenőrizte.”

Colette sejti, hogy Fécamp ártatlan, a 63-as fogoly pedig még mindig titkolózik: „Önt megteveszti, hogy nem vagyok a szó mértani értelmében rossz, holott orgyilkosságot követtem el. Ennek az az oka, hogy nem fordulnak elő szabályosan dramatizált jelenetek az életben.” (274.) Jegorov nemcsak rövidít és szimplifikál, hanem a feje tetejére állítja Fécamp szavait: „Ön nagyot téved, ha azt hiszi, hogy gyilkosságot követtem el.” Ez a hiba továbbvezet bennünket a fordítói tévedések újabb csoportjába.

11, Gondolatok átfordítása önmaguk szöges ellentétébe

Huszonhat ilyen regisztráltam. Közülük azokat veszem itt sorra, amelyek a szituáció részletezése nélkül is érthetők.

„Az altiszteket általában csak az a beteges vágy fűti, hogy kint okozzanak, amelyhez képest viszonylag jobbnak érezhetik szörnyű sorsukat.” (14.) Jegorov interpretációjából visszafordítva: „Általában az altiszti állomány valamivel jobb volt a betegekhez. S ez is kizárólag a szörnyű sorsukkal való együttérzésből.”

„Ez elég szokatlannak tűnt Sirone előtt.” (23.) Oroszból visszafordítva: „Sirone számára az ilyen viselkedés nem volt újdonság.”

„Tevés emberek egy burnuszos embert láttak a távolban, és utána siettek. De nyoma veszett a tolongásban.” (70.) Visszafordítva: „A távolban tevés berberék és egy burnuszos ember volt megfigyelhető, akik a bűnözőt üldözték. De annak nyoma veszett a tömegben.”

„A kör tágul. Halk morgással húzódnak a tizenkét cső elől.” (71.) Visszafordítva: „A kör összeszűkült. Mindenki halk morgással haladt a csövek előtt.”

„Holnapra visszanyeri az erőkülönbözetet, ami most hiányzik.” (107.) Visszafordítva: „De holnap sem lesz meg az az ereje, ami most hiányzik.”

„Iszonyú kín ez a nem túlságos fájdalom is.” (109.) Visszafordítva: „A fájdalom kevésbé kízóvá vált.”

„Az ... építkezés összedőlt. Házat építettem... és a szakértőt megvesztegettem... Így lett egy ártatlan ember a bűnbak.” (111.) Visszafordítva: „Összedőlt az épület. Házat építettem. Valaki megvesztegette a szakértőt. Én meg, aki vétlen voltam, bűnbakká váltam.”

„Intézkedni kellene a boncolás elhalasztásáról, amíg a katonai nyomozó megérkezik.” (128.) Visszafordítva: „Intézkedni kell a boncolásról, amíg a katonai nyomozó meg nem érkezik.”

„Bocsánatot kérek majd tőle... kissé elvesztettem a nyugalmamat.” (129.) Visszafordítva: „Nem akarok tőle bocsánatot kérni, amiért megzavartam a nyugalmát.”

„A gazemberek elhanyagolják az egerek és férgék irtását. – Körülnézett, azután dühösen hozzátette – Legalább itt a kórházban irtanak.” (130.) Visszafordítva magyarra:

„A gazemberek egereket és patkányokat tenyésztenek. Ezek zavarnak engem. De leg-
alább itt, a kórházban irtják őket.”

„Berlac ájultan feküdt a földön, pedig csak a karját fúrta át a 63-as golyója.” (156.)
Visszafordítva: „Berlac ájultan feküdt a földön. A karját átfúrta a pisztolygolyó.”

„A múltkor meg akartam ölni, mert áruló, és ön megpirongatott. Haragszom.” (194.)
Visszafordítva: „A múltkor meg akart ölni, mert árulónak neveztem. Meg vagyok sért-
ve.” (Igaz, ez a félrefordítás a személyek összecszerelése csoportba is besorolható.)

„A nagyobb rész semmit sem tud. De erről sincs tudomásuk, mert nem biztosak ab-
ban, hogy ártatlanok.” (222.) Visszafordítva: „A nagyobb részük erről nem is tud. Azért
nem tudják, mert biztosak abban, hogy bűnösök.” (Már magam sem vagyok biztos ab-
ban, hogy Jegorov valóban az ellentétére fordította-e Rejtő szövegét. A kettős tagadás
bonyolítja a dolgot. Ha valakiről az író azt mondja, hogy az illető nem biztos abban,
hogy ártatlan, mekkorát hibázik a fordító, aki így interpretálja: az illető biztos abban,
hogy bűnös?)

„Az ilyen májbjaj gyorsan visszafejlődik, és a maláriáról tudjuk, hogy nem halálos
ellenfél.” (233.) Visszafordítva: „Az ilyen májbjaj gyorsan súlyosbodik, a malária pedig
nem halálos.”

„Megérkezik Fécamp. A Csontribrigád katonáinak visszataszító, sivár külseje még
nem rakódott rá. De már apró nyomokban itt is, ott is feltűnik valami idegenszerű,
soványságában, mozgásában van valami állati jelleg.” (235.) Magyarra visszafordítva:
„Megérkezik Fécamp, a Csontribrigád katonáinak visszataszító külsejével. Azok a körül-
mények már rajta hagyták bélyegüket. Apró nyomaik már ott vannak mozdulataiban,
soványságában.”

„Lihegett. De csak az orrán át. Nem Hiéna módra.” (242.) Visszafordítva: „Felsőhaj-
tott. De csak a száján át. De úgy, mint egy hiéna.”

„De rendesen meghalni olyan rossz...” (244.) Visszafordítva: „De rendesen meghal-
ni nem is olyan rossz.”

„Jelentést kérek a parancsnoktól vagy helyettesétől, a késedelem magyarázatával.
Dezier őrnagy.” (258.) Visszafordítva: „Kérem jelentse a parancsnoknak vagy helyette-
sének a késedelem okát. Dezier őrnagy.”

„A Szaharában erősen szorongatják a franciákat a beduin és tuareg hordák...” (295.)
Visszafordítva: „A franciák a Szaharában erősen szorongatják a beduinok és tuaregek
nomád törzseit.” A tárgyból alany lett, az alanyból tárgy.

„– Komiszul bánnak velünk, de mi mégsem tehetjük, hogy ne legyünk franciák.
– Én sokat gondolkoztam ezen. Igaza van, azt hiszem.” (305.) A Jegorov által adott for-
dítással nem lehet a regényt megérteni: „– Tudod, komiszul bánnak velünk, de mi nem
hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy nem vagyunk franciák. – Én sokat gondolkoztam
ezen... Igazuk van, azt hiszem.”

„– Majd neked külön futár hoz vörös bort! – rivall rá a hadnagy.” (323.) Visszafor-
dítva oroszról magyarra: „– Majd neked külön futár hoz vörös bort! – mosolygott rá a
hadnagy.”

„– Nem akar elkerülni innen? – Miért akarnék?” (335–336.) Visszafordítva: „– Nem akar elkerülni innen? – Miért is ne?”

12, *Rejtő humorának meg nem értése*

Kezdjük az egyszerűbb esetekkel, amelyekben Jegorov javítani gondolta Rejtő hibáit!

A kapitány azt olvassa a 63-as fogoly mappájában, hogy 193.. XI. 20-án meghalt. Vérhasban. „Szóval 63-as fogoly egyáltalán nincsen? Részint kivégezték, részint régebben meghalt vérhasban.” (43.) Jegorov a pongyola részint-részint kifejezést kicserélte precízre: „Egyes adatok szerint kivégezték, mások szerint rég meghalt vérhasban.”

Hasonló problémát hasonló fogással oldott meg a fordító. A kapitány ráivallt Ligertre: „– Hogy kerülhet a szemem elé ma délelőtt egy katona, aki már régen meghalt?” (45–46.) Jegorov kiegészíti Rejtő hiányos mondatát: „– Hogy fordulhat elő, hogy ma ebéd előtt a szemem elé kerül egy katona, aki a dokumentumok szerint rég meghalt?”

Rejtő mint narrátor azzal fejezi be a 63-as elítélre vonatkozó iratok ismertetését, hogy valamiben mégis tévedtek ezek a dokumentumok. „Az első, elég lényeges hiba, hogy a bűnösként elítélt Fécamp teljesen ártatlan volt.” (64–65.) Jegorov úgy érezhette, hogy az író túl enyhe kifejezést használt, ezért a *szörnyű hazugság* kifejezéssel helyre tette.

A kapitány férgeket és patkányokat lát megint a kórházban, ezért az egészségügyi katonát azzal fenyegeti, hogy legközelebb megvasaltatja. A szanitéc döbbsen áll, hiszen a betegszoba ragyogóan tiszta. Minkiew doktor ránéz az értetlen katonára (pontosan hogyan, annak leírását Jegorov elhagyta az orosz szövegből): „– Mit bámul, maga rinocérosz? – kérdezi nyájasan.” (131.) A visszafordításból látható, hogy a nem megfelelő 'nyájasan' határozót Jegorov törölte: „– Mit bámul, maga rinocérosz? – kérdezte az ezredorvos.”

A kapitányt rémálmában egy merénylő fejbe lövi. Minkiew sietve jön. Zizeg a géz... A kapitány „fuldoklik a saját nyelvétől”. (135.) Jegorov elírásnak véli, hogy valaki a saját nyelvétől fuldokolna, ezért kicseréli a szót egy racionálisra: „A kapitány fuldoklik a saját véréből...” De minek a rémálomba racionalitás?

Az ezredorvos megkérdezi Ligerttől, hogy miért verik a 63-as foglyot. A válasz: „Tiguer szerint egy táskát lopott, sonkával.” (150.) Visszafordítva: „Tiguer szerint ellopott valami nagyon fontos táskát.” Jegorov arra törekedett, hogy Rejtő elírása vagy Tiguer tévedése félre ne vigye a regény cselekményét.

A kapitány ki akarja szedni Ligert titkát, miért nem vágyik el a büntetőtáborból. Az írnok a korábbi életében átélt csalódásokra hivatkozik, például arra, hogy nem tisztelték. „– Azért nem tiszteltek, mert az állvány ledőlt, amiért vétkes könnyelműségből hat hónapig lezártnak mondott ki a bíróság.” (266.) Jegorov orosz verzióját magyarra visszafordítva nem találjuk az eredeti szöveg hibáját: „Az állvány az én mulasztásom miatt dőlt össze. A bíróság hat havi börtönre ítélte.” A fordító érezte, hogy a magyar szövegben valami nincs jól, hogy nem a bíróság volt vétkesen könnyelmű, amikor az ítéletet meghozta, de azt nem ismerte fel, hogy magyarul ezt a hibát sokan elkövetik pongyolaságból, Rejtő meg írásából követte el.

A továbbiakban Rejtő humorának azt a hat megnyilatkozását mutatom be, amelyeket Jegorov nem javított ki, vagy észre sem vette furcsaságukat. Így vagy úgy, Rejtő sajátossága ezekben is odaveszett.

Hajnali fél öt volt. A kivégzéséről holmi szórakozás miatt elkésni nem akaró elítélt magához intette a pincért. „– Menjen le a kapuba, szólítsa meg a legelső járókelőt, és közölje a felügyelő úrral, hogy az autó álljon elő. Álmos vagyok. Itt az idő, hogy örök nyugalomra térjek.” (11.) Jegorov viszont ilyen értelmű fordítást adott: „– Menj a kijáráshoz, szólj a legközelebbi taxisnak, hogy a felügyelő parancsa szerint az autó álljon a bejáratnál. Álmos vagyok. Itt az ideje örök nyugalomra térni.” Fécamp elítélt látta, milyen konspiráció zajlik körülötte, amelyben az első járókelő maga a felügyelő lesz. Igaz, ezt a pincér nem tudta, mint ahogy nem tudta a fordító sem.

Mohamedán papok menete egy szent koporsóját hordozta a vállán, hogy az igazhitűek láthassák, megérinthessék, mielőtt újabb évre befalaznák. Tevehajcsárok mellett haladt el a hagyományos menet, amikor a legionáriusok őrzárata megállította a papokat, és a koporsó felnyitását követelte betekintésre. „Dühödtt felháborodás morajlott fenyegetően. A tevehajcsárok öklüket rázva közeledtek. A hadnagy nyugodtan áll, lábainál egy víztócsa. Hátraszól: – Fixe! En joue!” (71.) A fordító így értette: „A hadnagy nyugodtan állt egy víztócsa előtt.” Jegorov nem értette meg, mi volt ott előbb, a tócsa vagy a hadnagy...

Fécampot nyolc katona félholtra verte, de az utolsó pillanatban az őrmester leállította a lincselést, és a 63-as foglyot az orvoshoz vitette. „– Mi lesz veled? – kérdezte aggódva Berlac. – Meghal? – Sajnos reménytelen az állapota... Életben marad a szerencsétlen – felelte szomorúan az orvos...” (114.) Jegorov orosz fordítását visszamagyarítva: „– Sajnos, az állapota reménytelen... De élni fog ez a szerencsétlen – felelte szomorúan az orvos.” A fordító nem értette meg, hogy a beteg szerencsétlensége pont abban áll, hogy életben fog maradni. A 'de' szócska elrontja Rejtő gondolatát.

Visszatérve arra, hogyan lehet Ligert boldog ezen a helyen. Részlet a kapitány és az írnök beszélgetéséből:

- Megcsaltak.
- Ki csalt meg?
- A nő!.. Ez volt benne a meglepő, kérem!
- Hm... Gondolod, hogy az ilyesmi szórványos eset itt a földön? (263.)

Oroszból visszafordítva:

- Megcsaltak.
- Ki csalt meg?
- A⁹ nő!.. Ez halálos volt!

⁹ Az orosz Женщина magyarrá határozott és határozatlan névelővel is fordítható.

Jegorov erősebb szót akart használni, mint Rejtő. Igaz, megnehezítette a dolgát, hogy a „megcsaltak” mást is jelenthetett volna. De így, hogy nő csalt meg férfit, az orosz fordításban az *изменить* szót kellett volna használni, akkor azonban el van rontva a rejtői vicc. Nem csoda, hogy az utolsó mondatot Jegorov kihagyta, mert az ő téves fordítása után az értelmét veszítette.

A kapitány, hallgatólagosan elfogadva, hogy az ezredorvos az írnokkal eltávolította a rossz idegállapotú tisztek revolveréből a töltényeket, meglepetéssel veszi észre, hogy az övé most mégis meg van töltve. Számon kéri Ligerttől:

- Miért tett golyót a pisztolyomba?
- Mert lázadaskor szükség lehet rá.
- Mi?... Hol van... lázadás...
- Itt, az erődben. Este nyolc-negyvenötök kezdődött.
- Ez ... biztos?!
- Nem biztos, mert ma életbe lép a nyári időszámítás. Így az is lehet, hogy hét-negyvenötök... (312.)

Jegorov fordítása rövidebb és erőtlenebb:

- Miért tetted vissza a töltényeket a pisztolyomba?
- Mert mindenki azt mondja, hogy az egységünknel lázadás várható.
- Mi? Hol van lázadás?
- Itt, az erődben.
- Ez biztos? – A kapitány kemény léptekkel visszament az irodába.

Amit itt a fordító leegyszerűsített, összevont és kihagyott, az maga Rejtő... Ráadásul semmilyen nyelvi nehézséget nem tartalmaz ez a rész.

Volt még alkalom, hogy hasonló írói huncutsággal lepje meg az oroszul olvasókat, de Jegorov ezt is kihagyta: Fécamp az írnök szobájába ment, és az életveszélybe kerülő osztagról kérdezte Ligertet.

- Nincs tudomásom, kérem. A lázadás nekem nem munkaköröm. De maga csinálta a mosodaívet, és itt sem szerepel két csíkos huzat. Tiguer reggel óta keresi.
- Hülye!
- Az talán nem, de kicsit nehéz a felfogása.

Az orosz verzió visszafordítva így hangzik:

- Erről nincs tudomásom. Ez nem tartozik a kötelezettségeimhez.
- Maga csinálta a mosodai leltárt, hiányzik két csíkos huzat. Tiguer reggel óta keresi magát.

- Maga hülye!
- Az talán nem, de néha nehezen fogom fel, ami történik.

Rejtő tipikus fogása, hogy kis kétértelműséget hagy a dialógusokban, s az egyik karakter félreérti az egészet, az olvasók derülésére. De itt a fordító esett Rejtő csapdájába.

13, *Egyéb, vegyes gyökerű, kisebb hibák*

Azokat számítom ide, amelyek nem szerepelnek az eddigi csoportokban, amelyek szimpla szótévesztésből, szinonimák pontatlan értelmezéséből, valamely ige vagy főnév olvastán hibás képzettársításból, vagy az alanyi-tárgyas igeragozás nehézségéből erednek, viszont szerencsére a szituáció megértését kevéssé zavarják. Nagy számuk miatt (ötvenhét ilyen találtam) minden kommentár nélkül egymás mellé teszem az eredetit és oroszról való visszafordítását:

„Az égbolt nem változatos, mint Itáliából nézve.” (21.) → „Az égbolt nem állhatatlan, mint Itáliából nézve.”

„Sirone a padlóra bámul.” (21.) → „Sirone a mennyezetet bámulta.”

„– Miért vonulsz vissza annyira.” (22.) → „– Miért engedte el magát ennyire?”

„– Nem kaptam pihenőt, kapitány úr, pedig ma július tizennegyedik van.” (30.) → „– Nem kaptam eltávozást, pedig ma július tizenkettedike¹⁰ van!”

„A kapitány kurtán felnevetett.” (30.) → „A kapitány mindenkit magával ragadóan felnevetett.”

„A nap már 45 fokos szögbe emelkedett. Phú! Izzik a dohos iroda.” (42.) → „A nap 45 Celsius fokra emelkedett.”

„Úgy tettem, mintha nem ismerném a nevét, és reggelig jól tartottam...” (44.) → „Úgy alakult, hogy reggelig nem tudtam a nevét. Megkínáltam...”

„193..¹¹ I. 9-én bevonult Cobrienbe, a 18-as helyőrség állomáshelyére.” (52.) → „1938. december 1-jén bevonult Cobrienbe, december 18-án pedig az adott helyőrségbe.”

„... épp úgy ódöngtek a kaszárnyában, szótlantul, komoran, mint a többiek.” (67.) → „...komolyabbakká váltak, mint a többi katona.”

„Két másodpercig csend.” (71.) → „Két percig csend.”

„Hogy követte el a tettet?” (74.) → „Milyen bűncselekményt követett el?”

„Egy ór lépte kopogott az udvaron, és elhalt valamerre.” (91.) → „Az egyik ór valamit kopogott az udvaron, és hirtelen elhallgatott.”

„Az ébresztő trombitahangjára felnyitotta a szemét.” (92.) → „A vekker hangjára felnyitotta a szemét.”

„Berlac sarkon fordul és továbbmegy...” (95.) → „Berlac megfordult a cipősarkán, és kiment.”

„Igenis!...” (119.) → „Tényleg?”

¹⁰ Pedig a Bastille ostroma július 14-én volt: francia nemzeti ünnep.

¹¹ Az év utolsó számjegyét Rejtő következetesen kipontozta.

„...borzasztóan meglepődött.” (126.) → „...borzasztóan rosszkedvű lett.”

„... a rossz nem jobb a semminél.” (127.) → „... a rossz nem jobb a semmirevalónál.”

„– Magas értékű repülőpostát ragasszon a bűnjelek borítékára, ezeket kivonják a forgalomból!” (129.) → „Mondd meg neki, hogy légipostai bélyegeket ragasszon a bűnjelek borítékára, különben képesek elkobozni azt.”

„Azt hitte, hogy haragszom rá, amiért mellőztek miatta.” (137.) → „Azt hitte, meg vagyok sértve és kerülöm őt.”

„– Hát... bántott ez a mellőzés...” (138.) → „– Bizonyos fokig... nyugtalanított a hallgatása.”

„A kapitány komoran nézett Libournera.” (138.) → „A kapitány haragosan nézett Libournera.”

„Ott nyugodott Ligert íróasztalfiókjában egészen elől.” (140.) → „Ligert íróasztalának legelső fiókjában hevert...”

„A nagy függelemsértés, amelyet Berlackal szemben elkövetett, szóba sem kerül.” (157.) → „A súlyos bűncselekmény, amelyet Berlackal szemben elkövetett, nem jött szóba.”

„Báró Naftalin néhány hónapja, hogy itt élt.” (172) → „Báró Naftalin már néhány hónapja itt élt.”

„– Ő is hallgat... – mondta, és megmozdult a vállán A Dorong. – Neked nincs semmi és csak bajt csinálsz.” (197.) → „– Te is hallgatsz... – mondta Dorong, és vállat vont. – Neked sincs semmi, és csak bajt csinálsz.”

„Egy gyerekszerűen vékony alak koponyája széttört a kövön, mint valami tojásbéj, ahogy hanyatt esett.” (202.) → „Egy gyerekesen vékony alak koponyája széttört a kövön, mint egy tojásbéj, amikor valaki hanyatt esett.”

„Ásott, keresett.” (210.) → „Ásta, kereste azt.”

„– Biztos vagy te, hogy a kecske, amit az én elfogatásom után nyírtál, Jakab volt?” (229.) → „Biztos vagy abban, hogy a kecske neve, amelyet megnyírtál, Jakab volt?”

„Döbenten áll az őrség. Nézik az embert, aki a Csontbrigádtól jön, és mindent tud.” (236.) → „Fécamp gondterhelten nézett az őrségre, és elképzelte, hogy ezek olyan emberre tekintenek, aki a Csontbrigádtól jön, és mindent tud.”

„Öt perc múlva visszajött a lány.” (236.) → „Tizenöt perc múlva visszajött a lány.”

„– Az isten és te még segíthettek! Mondd meg, hol van a táska!” (244.) → „Az isten téged is megsegít! Mondd meg, hol a táska a dokumentumokkal?”

„– Én nem segítek önökön – mondta...” (245.) → „Én nem tudok önökön segíteni – mondta.”

„Fécamp oldalról vetette rá magát, és az egyik karját csavarta meg két kézzel.” (250.) → „Fécamp oldalra ugrott és kicsavarta a férfi kezét.”

„– Csak csináld a leltárt. Hallod?” (259.) → – „Leltároznak. Hallottad?”

„Ezt hogy érti?” – gondolta Fécamp.” (268.) → „– Ezt hogy érti? – mondta Fécamp.”

„És farkaszemet nézett a fogollyal.” (269.) → „Egy farkas szemével nézett a fogolyra.”

„... mondta Ligert fontoskodva.” (269.) → „... mondta Ligert meggyőzően.”

„Annyi gyengédséggel nézett a fiúra, és olyan búsan, mintha őerte történt volna mindez.” (288.) → „Olyan együttérzéssel, olyan búsan, mintha vele történt volna mindez.”

„– A tettes sportsman. Ez reményt ad. Ha veszít valaha, és elfogják, bevall mindent.” (289.) → „– A tettes valahol biztos lebukik majd, és elfogják.”

„– Magának joga van ahhoz, hogy ezt a csodálatos titkot megoldja...” (290.) → „Magának lehetősége van arra, hogy ezt a csodálatos titkot megoldja...”

„Minkiew meghúzogatta ujjával baloldalt a gallérját, és jobb fele kapkodta a fejét.” (291.) → „Minkiew az ujjával szorosabbra húzta bal oldalt a gallért [Ligerten], és a fejet jobbra fordította.”

„– Ő, szegény, birkózik a delirium tremensszel.” (292.) → „– Májbajjal birkózik.”

„A helyőrségben szájról szájra járt, hogy a fertőzött vízcső miatt tífusz és dizentéria pusztít.” (292.) → „Az őrségben azt beszéltek, hogy a fertőzött vízcső miatt megjelenhet a tífusz és a dizentéria.”

„– Én a bogarai sejjel megállapodtam.” (295.) → „– Én a bogarai sejkekkel megállapodtam.”

„– A hozzáértésemben bízhat. Én tiszt voltam.” (298.) → „A támogatásomra feltétlenül számíthatsz... Én tiszt voltam.”

„Fécamp csodálkozva visszafordult.” (298.) → „Fécamp furcsán visszafordult.”

„Sirone megállt. Colette-tel farkasszemet néztek.” (320.) → „Sirone megállt. Szeme mint egy farkasé, úgy nézett Colette-re.”

„– De miért?! – kérdezte izgatottan Colette.” (321.) → „– De miért is ne? – kérdezte ijedten Colette.”

„Hökkenten nézték.” (327.) → „... ijedten bámulták...”

„Innen balra kilátás nyílt...” (339.) → „A házatól jobbra kilátás nyílt...”

„szeretne újabb nyolc évre maradni, és elérte a korhatárt.” (340.) → „Szeretne nyolc évre maradni, hogy elérje a nyugdíjat.”

14, Egyéb, vegyes gyökerű, lényeges hibák

E tévedések okai hasonlóak azokhoz, amelyeket az előző csoportban soroltam fel, néha súlyosabbak, egymásra rakódnak, és olyan helyen bukkannak fel, ahol a szituáció, sőt az egész regény megértését is nehezítik. Harminc ilyen találtam, nem számítva azokat a – később bemutatandó – eseteket, amelyeket a vérbeli leiterjakabok, illetve a magyar mint közvetlen forrásnyelv „bizonyítékai” közé soroltam.

„Arra ébredtem, hogy a 63-as visszatér.” (54.) → „Akkor ébredtem fel, amikor a 63-as már visszatért.”

„Valószínűnek tartom, hogy mialatt aludtam, addig a 63-as Bochur kávéházából a sivatagba osont.” (55.) → „Minden kétséget kizárva állítom, hogy amíg aludtam, a 63-as eltűnt Bochur kávézójából, és járt a sivatagban.”

„A katonai vádbiztos I. L. 127/193. számú indítványára elrendelem, hogy...” (58.) → „A hadbíróóság 127/193 sz. ítélete alapján elrendelem, hogy...”

„A tettes százszorosan is rászolgált a halálra, de amíg él, remélhetjük, hogy megtöri a kényszermunka, és jobb bánásmód ígéretével vallomásra bírjuk.” (62.) → „A bűnelkövető százszorosan is rászolgált a halálra, de amíg él, remélhetjük, hogy a kényszermunka megváltoztatja az életmódhoz való viszonyát.”

„Sirone szuszogva bámult a kéken terjengő füstbe. Két-három egér is átfutott előtte a padlón. Miért van itt annyi egér? – Én nem vagyok babonás... de itt van valami a levegőben...” (80.) → „Sirone szuszogva bámult a cigarettából terjengő füstbe. Két-három egér is átfutott előtte a padlón. – Miért van itt annyi egér? Én nem nagyon hiszek az előjelekben... de érik valami az itteni légkörben...”

„Aki rosszul végzi a munkáját, azt verik, gyötrik, újabb büntetést kap, dolgozik, és így gördül gyorsan a halál felé...” (93.) → „Az az ember, aki rosszul végzi a munkáját, kínlódik, töri magát, hogy ne kapjon új büntetést.”

„– Az első vizsgálatnál nem láttam – mondta Libourne, és úgy látszott, ez bántja.” (126.) → „– Az első vizsgálatnál nem láttam – mondta Libourne. De látszott, hogy valami nyugtalanítja.”

„– Azt hiszem – mondta Libourne –, a merénylet csak sürgetőbbé teszi a reorganizációt, kapitány úr. Talán, ha előbb figyelemben részesíted a benyújtott tervezeteimet, sok minden másképp történik.” (127.) → „– Feltételezem – mondta Libourne –, a merénylet csak meggyorsítja a reorganizációt, és sok minden másképp lesz itt.”

„– Aki vallomásra bírja erre nézve, azt visszahelyezik régi ezredéhez, és előlép egy rangfokozattal...” (133.) → „– Aki tud erről valamit, és közli az előjárósággal, azt előléptetik és visszahelyezik korábbi ezredéhez...”

„Attól kezdve, hogy Delivette ezredes megérkezett, megdöbbentő események játszódtak le percek alatt. Itt tapasztalhatott Sirone némi szaktudást.” (136.) → „Attól a pillanattól, hogy Delivette ezredes megérkezett az egységhez, megdöbbentő események játszódtak le percek alatt. Itt Sironenak éppen jó alkalma volt szakmája bizonyos fogásait felhasználni.”

„...Ligert odajött, és egy pohár vizet hozott. – Ha megverték – súgta –, jöjjön át az irattárba; kap majd egy dobozt...” (144.) → „... Bejött Ligert, és hozott egy pohár vizet. – Ha verní fognak – súgta –, nézz be az irodába, fogj egy dobozt, és...”

„Fécamp a fiókhöz osont, ahonnan Ligert az imént a dobozt magához vette. A pisztoly!...” (144.) → „... Fécamp a szekrényhez rohant, amelyikről Ligert beszélt, kivette a dobozt az írnyi fiókból. A pisztoly! ...”

„Meggzökni! ... Az Én halála itt a legsürgősebb. Ez biztos!” (188.) → „Meggzökni! Az én halálomra itt a legkevésbé van szükség. Ez olyan értelmetlen és rettenetes!”

„Rouennek maláriás rohama lehetett. Olyan erővel kezdte ki, hogy nem bírt lábra állni reggel.” (193.) → „Rouennél pszichikai roham kezdődhetett, olyan erővel, hogy reggel nem tudott lábra állni.”

„Ez valami szörnyű bizonytalanság... Itt csak egyetlen, régi, megszokott Dorong volt... Hogy élhetnek másképp, ha nem így?...” (202.) → „Valami szörnyű, bizonytalan fennakadás történt. Egyelőre egyedül Dorong verekedett.”

„Fécamp végignézett a torz, víziószerű alakokon a Pokoltető égő, szörnyű síkján. Egy vak csontváz maga elé vigyorgott. Hallotta, hogy halott van.” (203.) → „Fécamp rápillantott a halott torz arcára. A csontváz mintha grimaszt vágott volna.”

„Fécamp parancsoló hangon mondta. – A halottat lekülditek azonnal. Döbönt csönd. – Emberek vagytok! – Akkor meg kell halni...” (203.) → Akkor odaállt Fécamp, és parancsoló hangon mondta: – A holttestet lekülditek azonnal a liften! Hisz emberek vagytok! – Valamikor mind meghalunk!”

„Reggel azt mondta Volpi: Én vagyok a Dorong. És elhittük, mert agyonverte a Tűzmestert, Aki Mindent Tud.” (210.) → „Volpi Dorong egy reggel azt mondta: Én a Dorong vagyok. És mi megértettük, hogy ő megölte a Tűzmestert, aki mindent tudott.”

„– ... a csontembereket nem szeretik A Völgyben. Elfogják, bántják... Más, mint a többi...” (213.) → „Csontbrigád... A mi embereink nem szeretnek a völgyben élni. Elfogják, megint szenvedés...”

„– A Csontbrigád ártatlan! De mi lesz azokkal, akik más bűn miatt vannak itt? Miért tartsak veled én?” (226.) → „– A Csontbrigád ártatlan! De mi lesz azokkal, akik mások bűne miatt vannak itt? Mért kéne veled szolidárisnak lennem?”

„– ... Mert egy elmebeteg még tud itt valamiben hinni.” (252.) → „–... Mert egy elmebeteg még tud valamiben hinni.”

„– ... itt valami titok van, valami szörnyűség, ami éppen azért szörnyű, mert maga mellett szól.” (254.) → „... valami titkot érzek itt, ami azért szörnyű és félelmetes, mert ilyen makacsul rejtegeti.”

„Kezet nyújtott. Fécamp ámult. Régen, nagyon régen nem fogta meg tisztességes ember a kezét.” (274.) → „Coletta kezet nyújtott. Fécamp ámult. Régen, nagyon régen nem fogta meg lány kezét.”

„– Gondolod, hogy főbe kell lőni magam? Mi?... – és féloldalt tartva emelgette a fejét furcsa csavargatással.” (280.) → „Azt gondoltad, hogy főbe kell lőni magad? (magam?)”

„– De holnapután már az erőd arab kézen lesz, és közben, ha erre áthatolhatnak, hátba kapják a Bekzat völgyében erősítést váró csapatot.” (296.) → „– De holnapután az erődünk már arab kézen lesz, ha erősítést kapnak a Bekzat völgyéből, a határon átkelt bogaraktól.”

„A kapitány még nem tudta, hogy mi történik az erődben. Akkor ébredt álmából. Amikor Fécamp jött a hegedűjével, nyugodtan állt, elgondolkozva.” (308.) → „A kapitány még nem is tudta, mi történik az erődben. Épp abban a pillanatban ébredt fel, amikor Fécamp odajött a hegedűjével.”

„– Azért vallotta be, hogy én megszabaduljak – folytatta agresszíven a kapitány.” (321.) → „– Azért vallotta be, hogy én megszabaduljak tőle – folytatta agresszíven a kapitány.”

„– Itt a beismerő vallomása – szólt a kapitány, és felhúzta a vállát magasra.” (322.) → „– Tessék, mutatom önöknek a bizonyítékot – mondta a kapitány.”

„Egy sebekkel borított dervis és egy szakállas, zöld turbános marabu reggel óta verdesték homlokukat a kőpadlóhoz, a kiásott cédrusláda szomszédságában. Délben körülhordozták a koporsót.” (336.) → „Egy dervis és egy marabu – mindkettő zöld turbános, szakállas – reggel óta verdeste homlokát a kőpadlóhoz, miután a közelben kiásott egy cédrusfaládát. Ebédidőben a lábával körbejárták a koporsót.”

„– A Csontbrigáddal szaporodott a létszám. Küldött egy csoportképet, és ő áll középen, egy harmonikával. Mert azt írja, hogy kvarcolás helyett harmonikázni tanul.” (340.) → „A Csontbrigád személyi állománya azóta nagyobb lett. Ligert küldött egy csoportképet, ahol középen áll harmonikával, írja, hogy tanul rajta játszani.”

Feltételezésem szerint ennyi hibát azért követhetett el a fordító büntetlenül, mert az eredeti dialógusok (az író szándéka szerint) töredezettek, a szereplők többségének elméje zavarodott, és az orosz kiadás szerkesztője elhitte, hogy Rejtő ezeket a sületlenségeket írta. Azt figyeltem meg, hogy a regény vége felé haladva egyre gyakoribbak a hibák, mintha a fordító elfáradt volna, sürgette volna a határidő, vagy egyre nagyobb nehézségek elé állította a magyar nyelv. Mivel ez utóbbi nem valószínű, lehetséges, hogy más segítőtárral fejezte be a munkát, nem azzal, akivel elkezdte.

Leiterjakabok

Értelmezésem szerint ezek olyan félrefordítások, amelyek a hibák okát ismerő olvasóban inkább váltanak ki derültséget, mint bosszúságot, ezért emlékezetesek. Bármelyik eddigi csoportba bekerülhettek volna, én szubjektív módon emeltem ki ezt a tizenkilencet, mert szinte esztétikai élvezetet nyújtottak.

1) A Szolgálatnak annyira fontos volt Fécamp elítélt titkának megismerése, hogy fogvatartói hagyták élni, sőt szórakozni. Vajon miért a Regent Kávéházba ment, és ki az a személy, aki römizni hívta? Ez a gyorsfényképész, a svéd Egon Jörgens ismeretlen volt a Szolgálat előtt. A rendőrség azonnal leinformálta a gyanús alakot. Négy órákor megjött a kapitányságra a sürgős válasz Stockholmból: „Egon Jörgenst húsz év előtt *bigámiáért* körözték. Ügye elévült. Anyja neve Marie Jörgens.” (10.) Az orosz változatot visszafordítva ezt kapjuk: „Egon Jörgenst húsz éven át körözték a *Bahama-szigeteki ügy* miatt.”¹²

A bigámia oroszul ugyanígy hangzik, sokat szótárazni nem kell hozzá. Viszont ez a bűn távol esik mind a fordítótól, mind középiskolás olvasóitól, sokkal távolabb, mint a Bahama-szigetek... Azok ráadásul hasonlóan hangzanak: Bagámszkije osztrová! Bármit követett el Egon a Bahamákon, az a bigámiánál csak enyhébb lehetett.

2) Rejtő egész sor dokumentumot közöl szó szerint, ezek sorában kiemelkedő fontosságú a Legfelsőbb Katonai Törvényszék Végítélete. „A vádlott részére hivatalból

¹² „Эгона Йергенса двадцать лет разыскивали по делу на Багамских островах. Дело давно устарело. Имя матери Мария Йергенс.”

kirendelt katonai védő által beadott *semmisségi panaszt* elutasítja, és az oráni haditörvényszék 193.. VIII/17-én meghozott 1026/193.. számú, halálbüntetést kiszabó ítéletét helybenhagyja.” (59.) Itt életbe vágó az írnok és a fordító pontossága. Az utóbbi kívánnivalót hagyott maga után: „A vádlott részére hivatalból kirendelt katonai védő által beadott *jelentéktelen panaszokat* elutasítja, és az oráni haditörvényszék 193.. VIII/17-én meghozott 1026/193.. számú, halálbüntetést kiszabó ítéletét helybenhagyja.”

Ilyenek ezek a kirendelt védők: ahelyett, hogy súlyos érveket hoznának fel védencük megmentésére, semmisségekkel próbálnak előhozakodni! Vagy mégsem az ügyvéd hibázott, hanem a fordító, aki a semmisséget összetévesztette a semmisséggel? S van még egy aprócska megjegyzésem: Rejtő az ítélet alcímében elhelyezett egy kemény szójátékot, a végítéletet. Nem róható fel Jegorovnak, hogy a fekete humort itt nem érvényesítette, mert az utolsó ítéletet oroszul *rettenetes bíróságnak* (Страшный суд) nevezik.

3) Rejtő nem osztott hálás szerepet a szerelemnek ebben a regényben. Betegségnek tekintette, amelynek eleve rossz alakja volt: háromszög. Két sarkában egy-egy legionárius tartózkodott, a harmadikban Szaidza. „Szóval amit nem bírt elvégezni a harc, a sivatag, a gyilkos éghajlat, azt elintézte egy nyavalya, ami az óhazában éppolyan elterjedt, mint itt: A szerelem! Mint *szövődmény* fellépett a féltékenység és a hiúság is.” (66.) Az orosz fordítást magyarul így tudom visszaadni: „Szóval amit nem bírt elvégezni a sivatag, a gyilkos éghajlat, azt elintézte ... a szerelem. Mint *pókháló*, úgy szötte be őket a féltékenység és a hiúság.”

Míg Rejtő az idézet második mondatában folytatja az elsőben alkalmazott parabolát a betegséggel, addig Jegorov másik hasonlatot választ, annál is inkább, mert a nyavalyát nem említette. Ha nincs betegség, akkor hogy hozhatja be mégis a szövődményt úgy, hogy ne legyen erőltetett? Hát azzal a kibogozhatatlan, ragacsos hálóval, ami a pókok szövődménye!

4) Sironé parancsnok most tájékoztatta újonnan érkezett helyettesét a Csontribrigád történetéről és rettenetes feladatáról. A beszélgetés mindkettőjüket megviselte. „A kapitány kimerülten roskadt a foszlott kanapéra. – Itt semmi sem jó... Ezt kellene *felírni mint jelmondatot*... – súgta érdesen... – A múlt is halványabb napról napra. – Később elaludt a bőrkanapén.” (90.) Jegorov értelmezése szerint a beszélgetés kissé másképp zajlott le: „A kapitány fáradtan roskadt a foszlott kanapéra. – Itt semmi sem jó! – Mindezt *jelenteni kell odafent* – suttogta maga elé Vigoin. – A múlt is halványabb napról napra. Azután elaludt a bőrkanapén...”

A fordító tévedése abban rejlik, hogy az idézett rész nem dialógust tartalmaz, hanem a kapitány vergődését. Nem akar ő jelentést írni felfelé, hanem egy jelmondatot, ahogy mondani szokás, a kéménybe korommal. Az viszont igaz, hogy a következő alfejezet szerint Vigoin 10 percen át jelentést írt.

5) A regény főszereplői még nem ismerik se közvetlenül, se szavahihető embertől a Pokoltető valóságát. Egyelőre a büntetőerődben vannak. „Itt, a Coin de l’Enferben, nem a kötörés a legrosszabb, hanem a »zárkózás«, a »csatlakozás« és mindaz, ami a

hozzá való tartalom nélkül, meddőségénél fogva halálosan ostoba műveletnek tűnik előttük, és emlékezteti az erőd megbélyegzettjeit a boldog megbecsültek társadalmára, ahol katonák lehettek, mert tisztelték őket.” (94.) Jegorov erős rövidítés után így adta vissza Rejtő elgondolását: „Itt országutat építettek Szudán és a Szahara között. Ez nemcsak kőtörés volt, hanem az egész világ elől való »bezárkózás«, és mindaz, ami ezzel kapcsolatos. Az emberek akarva- akaratlanul megadó barmokká váltak.”

Rejtő eredeti szövegében a „zárkózás” felzárkózást jelent, alaki gyakorlatot, értelmetlen lépegetést ide-oda, nem pedig bezártságot. Jegorov – ki akarván kecmeregni saját tévedése hínárjából – olyasmit is hozzátesz, ami az eredetiben nem szerepel: a megadó barommá válást. Vártam, hogy a „csatlakozást” is lefordítja Jegorov, de... csatlakoztam.

6) A történetbe döntő fordulatot hozott egy revolver, amely úgy került az erődbe, hogy Ligert írnok örökölte a nagynénjétől. „Ez a hölgy Lyonban élt, és később átköltözött a Loire menti Aubergnom községbe, mert alkalmazták a gyógyfürdőbe jegykezelőnek. Két éve már, hogy egy *könnyű szívszél* jegykezelés közben elszólította, és Ligertre maradt minden ingó vagyona.” (139.) Érdekes lesz a történetet oroszról visszafordítva is megismerni: „Ez a hölgy Lyonban élt, később átköltözött Aubergnom községbe, mert jegykezelőként dolgozott az üdülőtelepen. Két évvel ezelőtt *valahogy* azt mondta, hogy Ligert lesz minden utána maradó vagyonának egyetlen örököse.”

A fordításból maga a gyász hír kimaradt, így a halál oka is. Maradt a végrendelet. Mit tett a fordító a könnyű szívszéllel? Hogy oldotta meg? Valahogy. Amit lehet könnyelműen kimondott, szeles, jószívúségi rohamban kibökött akaratnak érteni. Csak szívszélhűdésnek nem.

7) „Hogy került e két markáns jellegű tárgy¹³ egy idős hölgy birtokába, aki a fin de siècle *báli* csipkés világában élte rejtélyes fiatalsága éveit?” (140.) A fordítás kulturális-földrajzi kutakodásra késztetett, ami 25 évvel Jegorov munkája után nem nagy kunszt. Előbb azonban lássuk a magyarra visszafordított mondatot: „Hogy kerültek ezek az idős hölgy birtokába? – ez rejtély a néni fiatalokorából, amikor a *Bali szigeteken* élt.”

Legalább három kultúra jön szóba. A fin de siècle francia. Ezzel szemben Bali szigete (így, egyes számban) holland gyarmat volt, a helyiek balinézül és indonézül beszélnek, de a turizmus miatt az angol is elterjedt. Vallásuk döntően hindu. A megoldást talán a magyar „báli” melléknév adja meg. Ezt értette a fordító Balinak, ami azért is érdekes, mert a bál oroszul, franciául, angolul, németül is bál – kisebb eltérésekkel.

8) A Csontbrigád viszonylag új tagjai (akiknek arcán még nem aszalódott meg a bőr) lihegve csákányoznak. „Báró Naftalin állt ott. Kedélyesen nézte őket. Rouen egy *kiugrásnál* balra eltávolodott. A por befedte, a zaj eltakarta, mintha nem is lett volna. Ketten voltak: Fécamp és az örült.” (176.) Ezután fontos beszélgetés következik, amihez négy szemközt kell lenniük. Hogy oldotta meg Rejtő? Jegorov szerint így: „Mellettük állt Báró Naftalin, és kedvesen nézett rájuk. Rouen balra *elugrott*.”

¹³ Egy belga hatlövetű és egy szelence.

Micsoda dramaturgia ez? Ha az író három közül el akar távolítani valakit, hogy ketten nyugodtan beszélhessenek, fogja, és csak úgy elugrasztja? Rejtő ennél jobb megoldást alkalmazott, egy váratlan tereptárgyat. Csakhogy a sziklafal kiugrását/ki-szögellését Jegorov úgy értette, hogy Rouen ugrott ki.

9) Fécamp szövetségést keres a Csontribrigád hangadói ellen, akik a végletekig elgyengült Rouent meg akarják ölni. (A halott Hiéna fejadagját egy ideig ehetnék.)

- Mondja, Méltóságos úr, erős maga? – kérdezte Fécamp.
- Hát persze. Üssem pofon?
- Köszönöm, inkább elhiszem. Lehetséges, hogy verekedni fogunk.
- Maga üt engem pofon?
- Ketten fogunk verekedni. Rouen doktorról van szó.
- Az olyan gyenge, hogy *egyedül* is agyonverheti. Azután majd kérem az esernyőmet. (201.)

Eredmény a fordítás és visszafordítás után:

- Mondja, Méltóságos úr, erős maga? – kérdezte Fécamp.
- Hát persze. Üssem pofon?
- Lehetséges, hogy verekedni fogunk egymással. Rouen doktorról van szó.
- Ő olyan gyenge, hogy önmagát is agyonütheti. S akkor fogom az ernyőmet.

A fordító eltévesztette a névmásokat. Először: az együtt verekedni nem azt jelenti, hogy egymással. Másodsor: magyar–oroszl viszonylatban az önnel és az önmagával különbségtételre fokozottan vigyázni szükséges.

10) A Hiének közeledése nemcsak Rouenre volt közvetlenül életveszélyes, hanem a Csontribrigád maradék emberségére is. Fécamp már két bajtársra támaszkodhatott: Báró Naftalinra és Dugóra. „Fécamp karba tett kezekkel állt a Hiének előtt. Kissé megtorpantak. Mit akar ez? A 63-as szónoklatot intézett hozzájuk. – Hát kérem – kezdte harsányan. – Most felelek! A Hiénákat ezennel *feloszlatom*. Nem ízlik a döghús!... Nem fogunk többé halott emberek adagjából enni! Nem akarok Hiéna lenni...” (201.) Jegorov értelmezésében a 63-as fellépése nem ilyen egyértelmű. Oroszról visszafordítva: „– Hát kérem – kezdte hangosan. – Most felelek! *Osztom* a hiének álláspontját. Nekünk nem ízlik a döghús... Nem fogunk többé halott emberek adagjából enni! Nem akarok hiéna lenni.”

Hogy jutott el Fécamp a kemény szembeszegüléstől egy másodperc alatt a vélemények azonosságáig? Csakis úgy, hogy a fordító a feloszlatast félreértette.

11) Fécamp előbbi szónoklata így fejeződött be: „– A gyűlést feloszlatom... Hiének, takarodjatok!” Majd jó emberismerőként tettekkel adott nyomatékot szavainak. „A feléje ugró Volpít egy rúgással elintézte, és kikapta kezéből *A Dorongot* is.” (202.)

A fordító a mondatot nem értette meg, de a benne szereplő szavakat mondattá fűzte. Olyanná, amilyenné: „Az előugró Volpit egy rúgással visszavetette, *Dorong* kapott még kézzel egy horgot és egy ütést is.”

Pedig Fécamp tettének jelentősége abban állt, hogy *Dorongot* (*Volpit*) megfosztotta *dorongjától*, hatalmának jelképétől, lehajítván azt a mélybe. Jegorov az eredeti szövegben összetévesztette *Dorongot*, az embert a *doronggal*. A regény eredetijében a tárgy-*dorongot* nagy kezdőbetűvel írta valaki, vagy az író vagy a szerkesztő... Ez is megtéveszthette a fordítót.

12) Henry Fécamp tehát a Csontbrigád tagjainak egyike. „Ítéletük úgy szól, hogy az átjáró *felszabadításáig*. Ez még öt év legalább. Ki éri meg?” (208.) Ismét egy verdikt, Fécampnak ez már a második a halálos fajtából, amelyet nem sikerült a súlyához méltón oroszra fordítani: „Ítélete úgy szól, hogy ez átmeneti időszak a *szabadulásig*. De ez még öt év legalább. Ki éri meg?”

Persze, mi is lenne a kényszermunka, mint átmeneti időszak? Sajnos azonban ez nem írói lelemény egy igen rosszul hangzó szó kikerülésére, hanem fordítói tévedés. Valójában a berobbantott átjáró *felszabadításáig* áll fenn a kötöresi kötelezettség.

13) Fécampot a barlanghoz kísérték, amely főhadiszállás-féle volt a Pokoltetőn. „A bejáratnál ketten álltak, Akinek Puskája Van és egy karikalábú alak, A Vörös, Aki nek Táskája Volt. Ezt azért *tisztelték*, mert még emlékeztek rá, és többen látták, hogy milyen szép volt az a táská.” (211.) Miután e szöveg megjárta az oroszra, majd a magyarra fordítás fázisát, ez lett belőle: „A bejáratnál ketten álltak: Akinek Puskája Van és A Vörös, akinek Táskája Van. *Tisztelegtek* neki, mert megjegyezték.”

Csakhogy a Vörösnek nem most van táskája, hanem volt neki, amely szép volt, sokan emlékeztek rá, s ezért tisztelték a gazdáját, Vöröst. Tehát azok ketten a barlang bejáratánál nem tisztelegtek Fécampnak, és nem őrá emlékeztek, hanem a táskára.

14) Egy éjszaka, amikor Fécamp arról álmodott, hogy megöli aljasnak bizonyult barátját, Carewot, Madam Alfréd kopogtatott a vállán.

- Bocsánat, hogy alkalmatlankodom, uram; mégis mikor fizeti ki ezt a számlát? A Villiers lány kelengyéje.
- Valaki *meg* fog fizetni érte... – felelte Madam Alfrédnek.
- Nem lehetne valami akontót? [részletfizetést]
- Jó – mondta, hogy lerázza a bolondot. – Adja ide a számlát, kifizetem. (230.)

Íme a fordítás fordítása:

- Bocsánat, uram, hogy rosszkor zavarom. Mikor fizeti ki azt a szerény számlát?
- Fizet *még* valaki – mondjuk az összeg felét? – kérdezte Naftalin bárót.
- Na jól van – felelt az örömmel.
- Adja ide a számlát, kifizetem.

Rejtő eredeti szövegének ismerete nélkül is érezhető, hogy ennek így nincs értelme, nem illeszkedik a történetbe. Rejtő szövegének ismeretében azonban látható, hogy a banánhéj, amin a fordító elcsúszott, egy ékezet volt: „Valaki meg fog fizetni” helyett Jegorov így olvasta: „Valaki még fog fizetni”. Érezte, hogy ez kijelentő mondat nem lehet, tehát kérdéssé alakította. De ez sem segített.

15) Gyenge idegzetűek ne Rejtő eredetijét olvassák, hanem Jegorov fordítását! Az eredeti szerint ugyanis Libourne örülsi rohamában ezt kiáltja a kapitánynak: „– Te vagy az ördög! Az egyik *szemedet akarom!*” (250.) Az orosz változat magyarra visszafordítva nem ilyen kemény: „– Ön a sátán! Követelem, hogy *nézzen a szemembe!*”

Magarázat? Nincs.

16) A 63-as és Colette sokadik tisztázó beszélgetése még mindig nem hozott eredményt a férfi titkolózása miatt. Pedig a nő bízott benne. „Hallgattak. Colette nyílt, becsületes tekintete szomorú hírt *telegrafált*, ahogy ott állt emelt arccal. A 63-as elfordította lassan a fejét. Úgy kérdezte. – Kell az út?” (255.) Túl sok ez a képes beszéd Rejtőnél... Egyszerűbb úgy, ahogy az orosz verzióból visszafordítva kapjuk: „Colette nyíltan *megtávíratotta* ezt a szomorú hírt. Azután felállt, és egyenesen Fécamp-ra nézett. A 63-as elfordította lassan a fejét és meg kérdezte: – Az út kell nekik?”

Az átvitt értelmű, nyílt női tekintet általi üzenetátadást a fordító valóságos (bár óvatlan, függelemsértő) telegrafálásnak értette.

17) Fécamp – Rejtőnél – így folytatja az előbbi beszélgetést: „... kell az út, és *olyanokra van szükség* itt Afrikában, akik engedelmesekek, mert katonák, és nem baj, ha felfordulnak, mert bűnösök!” (257.) Jegorovnál meg így folytatja: „Kell az út, *szükségük van rá* Afrikában azoknak, akik engedelmesekek, mert katonák, és nem baj, ha felborulnak lábbal fölfelé, mert mind bűnösök.”

Egyrészt nem a bűnös katonáknak kell az út itt Afrikában, hanem a gyarmatosító hadseregnek, másrészt a fordító nem ismerte fel a „felfordulnak” szót, ezért szó szerint vette: lábbal lesznek felfelé. Pedig erre van megfelelő orosz ige. (околевать – околеть)

18) Sirone kapitányt több dolog hevítette. Az afrikai forróság, ami ellen még nem találták fel a légkondicionálót, a parancsnok dühe foglyával szemben, aki titkolózik, valamint a vőlegény féltékenysége, mivel még érzi a helyiségben Coletta parfümjét. Lovaglópálcájával nagyokat cserdített az asztalon, majd Fécampot pálinkáért küldte. „A 63-as elment. Sirone az ablakhoz állt. Ma sem takarták be vizes pokróccal a disznók.” (257.) Idézem az oroszból visszafordított szöveget: „A 63-as elment. Sirone az ablakhoz állt. – Ma nem takartok be nedves pokróccal, disznók!”

Jegorovnak felrémlett a vizes lepedő (amit oroszul másképp fejeznek ki), összekeverte a nedves pokróccal, és elérte vele a humor rejtői magasságait. (Ezúttal is egy ékezet zavarta meg a fordítót. Azt, hogy nem takarták be, így értette: nem takartak be.)

19) Minkiew doktort furdalja a lelkiismeret. Ismét az ügy katonás befejezését ajánlja fel parancsnokának: „– Szerintem mégiscsak nyugodtabb elintézés, ha főbe lövöm magamat. *Következők* az előnyei...” (280.) A fordító módosított ezen: „Szerintem a legkönnyebb változat, ha megölöm magam, ez *hasznos lenne a jövőben.*”

Jegorov a „következők”-et elkövetkezendőknek, vagyis jövőnek értette.

Bizonyítékok a közvetlen magyar forrásnyelvre

Valójában hipotézisről van szó, melynek ellenőrzéséhez meg kell vizsgálni, hogy a leginkább szóba jöhető (német, angol, francia) nyelveken hogy hangzanak a Jegorov által eltévesztett szópárok. Ehhez segítségre lesz szükségem.

Az eddig felsorolt tévedések közt több olyan szerepelt, amely erősen utalt a magyar forrásnyelvre, de az itt bemutatandók még nyilvánvalóbban azt valószínűsítik, hogy a tévedést magyarból fordítva könnyedén el lehet követni. Egy irányba mutató jeleknek mindenképpen nevezhetők ezek, ha valaki a „bizonyítékok” szót túl erősnek tartaná. Tizenegy ilyen „jel” következik.

1) „Mert nagy nemzetek nemegyszer *feltámadtak* ismét tartós elhalálózásukból, és ebben mindig jelentékeny szerepe volt a vörös bornak” (20.) – írja Rejtő. Jegorovnál pedig ezt olvashatjuk: „Mert a nagy nemzetek nem egyszer *támadtak*. Jelentős szerepet játszott ebben a vörös bor...”

2) „Mikor történt az első merénylet? – kérdezte Sirone. Berlac feszesen *kiállt*:...” (102.) Így hangzik a magyar eredeti A visszafordítás pedig így: „Mikor történt az első merénylet? – kérdezte Sirone kapitány. – Berlac *kiáltott*: ...”

3) „Legalább két méter magasból esett le Vigoin, miután *eltalálták*.” (136.) – fogalmaz Rejtő. Jegorov meg ezt írja: „Vigoin, mielőtt *megtalálták*, legalább két méter magasból esett le.” A visszafordított mondat nem mond ugyan ellent az eredeti magyarnak, de a szemlélete más, mert a fordító az eltalálták és a megtalálták szavakat eltévesztette. Javára írható, hogy a problémát megoldotta az időhatározó változtatásával.

4) Csákányozás közben ismerkednek (inkább csak töredezett szavakat vetnek oda egymásnak) a Csontbrigád tagjai: a hatvanhármás (Fécamp) és A Fehérhajú, Aki nek Tükre Van (Rouen). „– Nem... mindegy ... itt már... phű? – kérdezte csapkodva Fécamp, és csattog a csákány, ömlik a veríték. – Ki tudja, hogy mit hoz... a holnap?... – Holnap *meghalunk* – csapott le egy mindent bezáró megállapítás csákányfejével a 63-as...” (176.) Oroszból visszafordítva *így hangzik*: „– Ki tudja, mit hoz nekünk a holnap?... – Holnap majd *meghalljuk* – vetette oda a 63-as.” Jegorov összetévesztette a meghal és a meghall igéket. Ezt magyarul megtehetette.

5) Az alábbi részlettel már találkoztunk a leiterjakabok között, de ezúttal más szempontból vesszük szemügyre. „Báró Naftalin állt ott. *Kedélyesen nézte őket*.” (176.) Ezt olvassuk Rejtőnél. Jegorovnál pedig (a visszafordítás után) ezt: „Mellettük állt báró Naftalin, és *kedvesen nézte őket*.” Erre a karakterre valahogy nem illik a „kedves” jelző. Honnan vette Jegorov? A kedélyest értette így.

6) Tűznézés van. Ez a Csontbrigád legemberibb tevékenysége. „Az egyik azt mondja halkán: – Jaj. – Mint egy csendes *megállapítást*, úgy közli szárazon: Jaj...” (190.) Jegorov nyomán mindez így fest: „Az egyik rab azt mondja halkán: – Jaj! – S mintha *megállapodtak* volna, a többiek utánamondják: Jaj!” A tévedés oka nagy valószínűséggel az, hogy a fordító összetévesztett két magyar szót: a megállapítást a megállapodással.

7) „*Alig* van jártányi ereje.” (206.) Ez az eredeti magyar mondat. Ez pedig a fordítás fordítása: „*Aligha* van erre ereje.”

8) Az áruló Berlac ezt ígéri Fécampnak, akiről azt gondolja, hogy a hatóságok által keresett titkos iratok nála vannak: „– Az írásait értékesítheti majd, ahogy tetszik.” (298.) Jegorov értelmezése után ezt a mondatot kapjuk: „– A dokumentumaidat később értékelhetjük majd, amikor kívánod.”

9) Gouillaume megkérdezi Fécampot, aki bekopogott hozzá, hogy jelenteni akar-e valamit. „– Igenis... A *legénység* körében tapasztaltam...” (300.) A fordítás nagyon mellétalált: „– Igenis... Sokat tapasztaltam még *legénykoromban*.”

10) „Gerard, a tüdőbajos építési vállalkozó már alig lézengett, ronccsá fogyott.” (304–305.) A kórkép a kétszeres fordítás után ilyen lett: „Gerard, az építkezési vállalkozó már alig lélegzett. Szörnyű TBC-s köhögés rázta.”

11) Hogy valami happy end-del zárjuk a gyakran kemény idézetek hosszú sorát, Sirone nyugtató szavait citálom, amelyeket Minkiewnek mondott, mikor az javasolta Fécamp kitüntetésre való felterjesztését: „– Az államhú foglyok feltétlen jutalomban részesülnek – felelte idegesen a kapitány.” (320.) Az oroszra fordítás ezt a jóslatot eredményezte: „– A foglyokról kétségtelenül meg fog emlékezni az *államfő*.” Érdekes, hogy bár Rejtő eredeti szövegében itt szó sincs az államfőről, csak a fordító értette félre a szokatlan „államhú” szót, végül mégis a francia elnök tüntette ki a bátrakat.

A lefordítatlan egyharmad fájó hiánya

A kihagyások az egyes szavaktól mondatokon és bekezdéseken át összefüggő oldalak soráig terjednek. A regénynek összesen az egyharmada hiányzik. Mivel a *Csontbrigád* mindkét nyelven csak nyomtatásban áll rendelkezésemre, a kötetek pedig eltérő nagyságúak, a becslést úgy végeztem el, hogy tipikus méretű oldalakat begépeltem, és a karaktereket a számítógéppel megszámláltam. Figyelembe vettem azt is, hogy egy teljesen lefordított magyar oldal orosz verziója 1,4%-kal hosszabbnak bizonyult.

Az elhagyások okai változatosak.

1) Egyszerűsítés, rövidítés: jelzők, határozók, elnevezések elhagyása felsorolásból (pl. ellátta magát Lucky Strike cigarettákkal; tízlapos römit szeretnék játszani; hogy lettél te spion, te piszok... de egészen kedves ifjú, aki vagy...?)

2) Rejtő által kreált, nehezen fordítható és idegen szavak elhagyása (pl. vérsma- ragd; szent marabu; indolens; inferiorus; delirium tremens; curriculum vitae)

3) Szójátékok, amelyeket nem lehet lefordítani (1. példa: „Sirone visszaernyedten a fellobbanó erőfeszítéstől, lecsuklott állal bámult. Közben csuklott egyet.” 2. példa: „A bajt, amitől ez a két színarany kedély oxidálódott, Európában is jól ismerik váratlan bonyodalmakkal kapcsolatban. A neve mindenhol más, a neme mindenhol nő.” 3. példa: „Én nemrégien lenn jártam. Én vagyok A Száj, Aki Jár.”)

4) Részletes leírások, amelyek a fordító szerint nem viszik előre a cselekményt. Ezek hiánya miatt az orosz kiadás rajzok nélküli képregényre hasonlít. Elmaradtak: természeti képek, jelenségek; a karakterek személyisége, állapota; a karakterek

múltbeli kapcsolatai, rokonsága; a delirium tremensből eredő látomások; a Pokolte-
tőn zajló események részletei.

5) Kulcsmondatok, amelyek fontosságát a fordító nem látta be, melyeket szócsép-
lésnek vélt. („A földi igazságba vetett hit olykor ingadozhat. De az, aki kételkedik az
igazságtalanságban, megérdemli a sorsát.”, 222.)

6) Olyan mondatok, amelyek egy előző fordítási hiba miatt értelmüket veszítették.
(Például: „– Miért léptél a légióba? – kérdezte a kapitány, és cigarettát sodort a hor-
padt pléhdobozból. – Megcsaltak. – Ki csalt meg? – A nő!.. Ez volt benne a meglepő,
kérem!” A folytatás Rejtőnél: „– Hm... gondolod, hogy az ilyesmi szórványos eset itt
a földön?” (263.) Ezt a mondatot a fordítónak szükségképpen el kellett hagynia.

7) Borzalmak, amelyek a fordító vagy a szerkesztő szerint nem valók felső tagoza-
tos vagy középiskolás diákoknak.¹⁴ (1. példa: a Csontribrigád jajongásának részletezé-
se; 2. példa: „Csak a csontjaink maradnak itt... amíg elvégzik velük kényszermunká-
jukat a férgek.”, 88.)

A fenti okok számbavétele nem érzékelteti eléggé, mennyit veszítettek a *Csont-
brigád* orosz olvasói azáltal, hogy torzót kaptak a kezükbe. Ez nem a Milói Vénusz,
amely karjai nélkül is teljes értékű műalkotás!

MAROSI LAJOS

nyugalmazott hajómérnök, statisztikus, műfordító

Budapest

marosi.lajos001@gmail.com

The Respectful Review of the Russian Translation of Jenő Rejtő's Skeletal Brigade

Abstract: The paper introduces the criticism of the Russian translation of one of the popular
novels of Rejtő, *Skeletal Brigade*. Demonstrating through numerous examples and by the
“backwards translation” of the Russian text, the author sets out to understand through certain
instances what might have caused the spectacular mistranslations in the Russian text. The article
may also serve as an example for the lack of similar thorough translation criticism in Hungarian
critical literature, which might contribute to the improvement of the Hungarian literature
translation.

Keywords: Jenő Rejtő, translation criticism, translation principles

DOI: 10.37415/studia/2020/1-2/111-138.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

¹⁴ „Для старшего школьного возраста.”